

Waddenfonds programma UNESCO havens

Ambitie voor de gehele looptijd

Raad van Advies Waddenzeehavens

11 mei 2015

Arjen Bosch

“Duurzaamheid is een cruciaal element voor een nieuwe groeiperiode. De opkomende markten groeien de komende decennia zowel demografisch als economisch dusdanig, dat alleen bedrijven die investeren in duurzame technologie en producten, toekomst hebben.”

Dat zei Hans Wijers, voorzitter van de Raad van Bestuur van AkzoNobel, gisteren tijdens de jaarlijkse Van der Grintenlezing in Venlo.

3 februari 2010

Ambitie-statement

van

Programma Waddenzeehavens

Dit programma geeft de ambitie van de Raad van Advies Waddenzeehavens voor de havenontwikkeling, vertaald naar de strategische mogelijkheden die het Waddenfonds de komende twaalf jaar biedt om daarbij te ondersteunen. Daarbij wordt een beroep gedaan op een totaal bedrag van 100 miljoen voor een programma UNESCO havens.

De ambitie over twaalf jaar

Voor het waddengebied¹ zijn havens een bron van inkomsten en banen en het zindert van de innovatie. Op wereldschaal zijn de Waddenzeehavens een inspirerend exportproduct voor economie en ecologie in kwetsbare deltagebieden.

*De Waddenzeehavens zijn **the place to be**: economie en ecologie versterken elkaar en stimuleren de innovatieve bedrijvigheid, duurzame economie van wereldklasse: **UNESCO havens**.*

In elke haven is een vernieuwde duurzame economische sector van de grond gekomen, en de havens verzorgen het grootste aandeel van de werkgelegenheid in het Waddengebied.

Elke haven heeft de ecologische footprint gehalveerd en elke haven heeft met building with nature projecten een dikke vette plus voor natuur gecreëerd.

Leidend principe

Deze ambitie is bij havenontwikkeling te bereiken langs één leidend principe:

Als een haven zich ontwikkelt moeten natuur en milieu er veel beter van worden.

¹ Het Waddengebied is gedefinieerd in de wet op het Waddenfonds

Economisch perspectief voor de Waddenzeehavens

Toegevoegde waarde en werkgelegenheid

De toegevoegde waarde van de industriehavens aan de Waddenzee is ongeveer 1,8 miljard Euro/jaar (direct 1,1 miljard) in het Waddengebied. De betekenis voor de bevolking ligt vooral in de werkgelegenheid in de regio. Voor de drie havensteden is de haven gerelateerde werkgelegenheid buitengewoon dominant. Ruim 28% van de stedelijke werkgelegenheid is haven gerelateerd. Met de Marine erbij wordt het nog veel hoger. Ook de havens van Lauwersoog en Den Oever dragen bij via de visserij en de overige haven gerelateerde werkgelegenheid met zo'n 1000 banen. In het hele Waddengebied wonen ongeveer 250.000 mensen en er zijn relatief weinig banen: ongeveer 100.000. Van die 100.000 zijn ca. 23.000 banen haven gerelateerd en is daarmee op afstand de grootste werkgever voor het hele waddengebied. Het gaat dus echt ergens over.

Negatieve trend in werkgelegenheid

De haven gerelateerde werkgelegenheid is dalende. Verschillende sectoren ontwikkelen zich moeizaam, vaak is er maatschappelijke weerstand die zich vertaalt in beperkingen via lastige wet- en regelgeving op het gebied van natuur- en milieu. De ambitie is dat de negatieve trend in deze enorme banenmotor wordt omgebogen naar groei. Dat kan alleen als er een maatschappelijk geaccepteerde en economische gezonde basis is. Of het nu gaat over offshore, scheepsbouw, chemie of visserij, de economie van havens is sterk verbonden is met de energiemarkt. De energiemarkt staat voor een enorme uitdaging, de transitie van fossiele verbranding naar schoon en duurzaam. Alleen als deze uitdaging succesvol wordt doorlopen, kunnen de havens op de lange termijn de economische ankers van de economie van het Waddengebied blijven.

Economisch ontwikkelingsperspectief

Economie contra ecologie

Er verandert de afgelopen jaren veel. De klassieke benadering was (gechargeerd); *groot is mooi en veel is lekker:*

1. Aantal scheepsbezoeken → hoe meer hoe beter
2. Omvang van de schepen → hoe groter hoe beter
3. Tonnen ladingoverslag → hoe meer hoe beter

Ook bij de verkoop/pacht van bedrijventerrein leidde dat wel eens tot een beperkte benadering. Alle ballen in de lucht houden, het maakt niet uit welk bedrijf zich aanmeldt. Verkochte grond is geld in het laadje. Als het bedrijventerrein vol is breiden we uit in zee. Ecologie zit ons in de weg en kost geld.

Zo'n vijf tot tien jaar terug, werd binnen de havensamenwerking veel geklaagd over NGO's, Kaderrichtlijn water, Natuurbeschermingswetgeving en de UNESCO werelderfgoed status. Zo stond bijvoorbeeld het ontwikkelingsperspectief in de PKB Waddenzee van 2007:

"De Waddenzeehavens hebben zich duurzaam ontwikkeld op een wijze die recht doet aan hun specifieke ligging en mogelijkheden. Hierbij hebben de havens zich op een afgestemde manier gedifferentieerd en gespecialiseerd."

Vanuit de havenkringen is geprobeerd deze tekst via de Tweede Kamer uit de PKB te krijgen, hetgeen overigens niet is gelukt.

Een dergelijke houding leidt helaas tot polarisatie, waarbij maatschappelijke krachten voortdurend bezig zijn de economische ontwikkeling te remmen. Met de wijsheid van nu, zijn daar veel voorbeelden van te vinden.

Maatschappelijke realiteit

De opkomende markten groeien de komende decennia zowel demografisch als economisch dusdanig, dat alleen bedrijven die investeren in duurzame technologie en producten, toekomst hebben. De ligging van de Waddenzeehavens aan een werelderfgoed leidt tot een duurzaamheidsopgave die ver uitstijgt boven die van andere havens. Alle havens hebben een opgave om een verantwoord milieubeleid te voeren, maar de Waddenzee vraagt extra natuur- en milieu opgaven. Een trendbreuk in de economie van de havens begint met de erkenning van deze maatschappelijke realiteit. Maar acceptatie is pas mogelijk als het havenbedrijfsleven ook vertrouwen heeft in een levensvatbare toekomst. Het Waddenfonds is bij uitstek een asset, die het geloof in de transitie in de Waddenzeehavens kan versterken.

Specialisatie en het economisch perspectief

Bij alle waddenzeehaven economieën speelt energie een doorslaggevende rol. Of het nu gaat om offshore, scheepsbouw, visserij of chemische industrie; energie vervult steeds een sleutelrol. Kan het havenbedrijfsleven, mee in de energietransitie? Mede geïnspireerd op SWOT analyses van de havens zelf, is een economisch perspectief voor de waddenzeehavens gevonden in specialisatie op basis van de natuurlijke kracht. Voor het havenbedrijf zelf is specialisatie ook gunstig. De investeringen voor de klanten kunnen veel gericht plaats vinden, waarmee het havenbedrijf kosten effectiever kan opereren.

Per haven verschillen de specialisaties sterk, maar voor alle haven zitten grote economische kansen in verduurzaming en het bijdragen aan een circulatie economie binnen hun specialisatie.

Duurzame Energie:

- Eemshaven, Den Helder en Delfzijl (wind, stroming ed.)

Circulaire Economy:

- Delfzijl (Chemiecluster)

Biobased Economy:

- Delfzijl (Landbouw en algenteelt)

Visserij:

- Den Oever, Lauwersoog en Harlingen

Toerisme:

- Den Oever Lauwersoog en Harlingen

Scheepsbouw:

- Harlingen

De specialisatie betekent niet dat er een verbod op vestiging in andere havens is. Specialisatie leidt tot innovatie en tot concurrentie voordeel, maar uiteindelijk beslissen individuele bedrijven zelf of ze van dit voordeel gebruik willen maken. De idee is dat de omslag met stimulering van specifieke innovaties te weeg te brengen, om daarna de uitrol naar (andere havens) mogelijk te maken. In die zin zijn de geselecteerde specialisaties ook te zien als voorlopers. Zo kunnen innovaties in bijvoorbeeld de ombouw van visserij schepen ten goede komen aan alle havens en het gehele

Waddengebied. De Waddenzeehavens kiezen hierbij de volgende rolverdeling bij voorloperprojecten:

- Delfzijl → Zwarte Chemie → Biobased economy en circulaire economie
- Eemshaven → Energie → Windenergie (assemblage en beheer & onderhoud) en hergebruik van energie
- Harlingen → Scheepsbouw → ombouw naar duurzame scheepsvaart
Toerisme → bijvoorbeeld cruisevaart
- Den Helder → Offshore olie en gas → offshore wind (beheer en onderhoud)
Kennisinstituten → kennis duurzame ecologische ontwikkeling
- Den Oever → Duurzame energie met stroming ed.
- Lauwersoog en Den Oever → Visserij → duurzame visserij en visverwerking i.c.m. toerisme

UNESCO havens

In 2012 schetste De Raad van Advies Waddenzeehavens het economisch perspectief in een koersdocument, waarin de havens de werelderfgoed status juist als kans zien.

De Raad ziet voor zich dat de havens in het waddengebied een bron van inkomsten en banen is, waar het zindert van de innovatie. Op wereldschaal zijn de Waddenzeehavens een inspirerend exportproduct voor economie en ecologie in kwetsbare deltagebieden. Economie en ecologie versterken elkaar, en ze stimuleren de innovatieve bedrijvigheid, duurzame economie van wereldklasse: UNESCO havens. De Waddenzeehavens zijn the place to be.

Het ontwikkelingsperspectief voor de waddenzeehavens stoelt op drie pijlers:

1. Specialiseren op basis van 'natuurlijke' economische kracht
2. Verduurzamen havenbedrijf, geborgd via EcoPorts;
3. Havenontwikkeling hand in hand laten gaan met natuurontwikkeling

De investeringen van het Waddenfonds langs deze drie pijlers beogen het volgende resultaat

In elke haven is een vernieuwde duurzame economische sector van de grond gekomen, en de havens blijven zorgen voor het grootste deel van de werkgelegenheid in het Waddengebied. De werkgelegenheid wordt in stand gehouden door inzet op innovatie in duurzaamheid, hergebruik en circulaire economie.

Voor de ecologische ambitie is dat elke haven de ecologische footprint halveert en elke haven heeft met building with nature projecten een dikke vette plus voor natuur creëert, die de resterende footprint ruimschoots overtreft.

Strategische inzet van het Waddenfonds

Gelet op de extra beperkingen die de ligging aan de Waddenzee met zich meebrengt, kan het Waddenfonds een belangrijke katalysator zijn om een toekomstperspectief breed te omarmen en belangrijker: gedurende de looptijd van het fonds daadwerkelijk te realiseren. Door de drie pijlers te formuleren als meerjarige deelprogramma's ontstaat er focus en vertrouwen.

De Raad van Advies Waddenzeehavens ziet voor elke pijler een meerjarig realistisch pad voor zich met één leidend principe:

“Als een haven zich ontwikkelt moeten natuur en milieu er veel beter van worden.”

Duurzame innovaties hebben in de beginfase veelal een onrendabele top omdat de productiekosten onevenredig hoog zijn en risico op 'kinderziektes' groot is. Daarom komen veel innovaties het ideeën en proefstadium niet voorbij. Wat echt helpt is als zich een kenniscluster op één plek ontwikkelt, met innovaties rond één specifiek thema, met het vooruitzicht dat het fonds langjarig beschikbaar blijft. Voor de havens zijn dat de specialisatie. Ook voor projecten om de bedrijfsvoering van het havenbedrijf te vergaand te verduurzamen zijn innovaties noodzakelijk, omdat standaard oplossingen voor de situatie van de havens aan het Wad niet volstaan.

De huidige systematiek waarbij tot plafondbedragen moet worden ingeschreven werkt daar contraproductief in.

Daarom vraagt de Raad om één meerjarig programma specifiek voor de specialisaties en één voor het duurzaam havenbedrijf. Daarnaast zou er één groot programma Building with Nature ontwikkeld moeten worden. Deze drie programma zouden een looptijd van de volledige Waddenfondsperiode moeten beslaan.

Het Waddenfonds wil bevorderen dat projecten meerdere doelen dienen, waarvoor het fonds de term cross-over introduceerde. Bij havenprojecten zijn veelvuldig cross-overs in beeld (zie kader).

Voor de havens zijn de volgende cross-over in beeld:

1. Natuur: Building with Nature
2. Water: Schermdijken en kwelderontwikkeling
3. Werelderfgoed: Communicatie en voorlichting voor UNESCO havens
4. Recreatie en toerisme (Willemshaven, Den Oever, Lauwersoog en Marconi Delfzijl)
5. Energie : (Bio)gas als brandstof, offshore wind, kennisclustering per haven
6. Visserij: Den Oever, Lauwersoog (en Harlingen) met faciliteren duurzame Visserij en verwerking in de regio
7. Landbouw: Zilte teelten langs de kust (brakke zone) combineren met biobased toepassingen in havens

1 Specialiseren op basis van 'natuurlijke' economische kracht

Grote veranderingen treden zelden op als donderslag bij heldere hemel. Het Waddenfonds kan het verschil maken door echte 'game-changers' te subsidiëren. Projecten die het speelveld verleggen, met een brede impact. Projecten die (als ze slagen) een grote financiële multiplier genereren, en op termijn selfsupporting kunnen zijn. Bij subsidiëren moet de vraag of de projecten goed zijn uit te rollen een zwaarwegend criterium zijn. Als de pilotfase succesvol is doorlopen zal 'revolving waddenfund' of kredietfaciliteit daar enorm bij kunnen helpen.

Voorbeeld van een gamechanger is de algenproefboerderij. Een algenproefboerderij zou zich feitelijk overal kunnen vestigen. Dit project is niet alleen de eerste 'zoute' algenproefboerderij in Europa, maar ook de grootste (2 ha) van alle algenkwekerijen. Het is helemaal toegesneden op Waddenzeehavens en heeft een schaal die aansluit bij economische exploitatie. Door te kiezen voor zoute algen ontstaat ook de mogelijkheid om te experimenteren met de teelt van waddenproducten. Het project is gericht op de teelt van schelpdieren, zoals oesters, mossels en ook mosselzaad. In overleg met de Coalitie Wadden Natuurlijk worden ook experimenten met zaggers en wadpieren opgenomen. Dit project is bij elke haventerrein te realiseren waar restwarmte en CO2 vrij komt.

Een ander voorbeeld is de ombouw van visserijsschepen naar LNG-elektrisch. Tot nu toe gaven alle scheepsbouwers aan dat ombouw van visserijsschepen economisch niet te verantwoorden is. Als dit project slaagt, bedragen de meerkosten bij groot onderhoud zo'n €40 - 60.000. Deze investering

wordt in drie tot vijf jaar terugverdiend, maar banken zijn uiterst terughouden om te leven voor visserij schepen. Met een lening van het Waddenfonds kan de hele vloot omschakelen.

Een andere vorm om een omslag te bereiken kan liggen in het ondersteunen van unieke testbanken, die innoverende bedrijven aantrekken. Het moet gaan om testbanken die relatie met de specialisatie en grote aantrekkingskracht hebben op het vestigingsklimaat in de haven.

Per specialisatie komt de Raad tot de volgende projectenlijst:

Visserij

- Faciliteren nieuwe vistuigen
- Verwerking garnalenpelsel tot hoogwaardige toepassingen
- Verwerking discards tot vermarktbaar producten
- Regionale afzet van vis voor consumenten en restaurants

Scheepsbouw

- Ombouw naar schoner brandstof gebruik
- Hergebruik verouderde schepen en renovatie
- Renovatie en duurzame grondstoffen
- Testbank uitstoot scheepsmotoren

Biobased economy

- Algenteelt
- Testbank algen en agrarische grondstof
- Opwerkingsstation voor agrarische producten als grondstof voor hoogwaardige toepassingen
- Hergebruik van grondstoffen

Toerisme

- Havens als toegangspoort naar de Waddenzee
- Beleven van de havens
- Voorzieningen voor cruiseschepen

Energie

- Testlocatie met laboratoriumfunctie in de haven en opleidingsfunctie voor beheer en onderhoud voor windenergie
- Expertise voor innovatie van plaatsing en assemblage
- Opwekking van duurzame energie en hergebruik van energie

Kijkend naar de kosten van dit type projecten is veel te bereiken met zo'n € 3,5 mln./per jaar. Als het bedrijfsleven weet dat er voor dit soort projecten in de komende 12 jaar zo'n € 40 miljoen (en een revolving fund) in het Waddenfonds zit met strikte voorwaarden (brede impact & self supporting) dan heeft dat permanente aantrekkingskracht op game-changers richting Waddengebied

Waddenzeehavens is the place to be.

2 Verduurzamen havenbedrijf, geborgd via EcoPorts

Havens gaan werken met EcoPort certificaten. EcoPort werkt stapsgewijs, elke haven zet iedere twee jaar een aantal concrete verbeteringsstappen. Een haven kan het certificaat iedere twee jaar opnieuw aanvragen, waarbij een onafhankelijke organisatie de resultaten en stappen voor de komende twee jaar toetst aan de normen. De Waddenzeehavens besloten met steun van de WUR

om het EcoPort certificaat gezamenlijk aan te vragen en daarbij gebruik te maken van de ervaring van Groningen Seaports, die al sinds 2006 is gecertificeerd. In 2014 hebben 4 nieuwe waddenzeehavens het SDM certificaat gekregen. In 2015 gaan zij voor het hoogste EcoPort PERS certificaat. Op dit moment hebben slechts 20 Europese havens een PERS certificaat; een belangrijke stap die past in de ambitie van het UNESCO haven programma.

Juist op het vlak van duurzaam havenbedrijf verdienen projecten die het speelveld veranderen de voorkeur verdienen. De Ballastwater barge, waarvoor het Waddenfonds eerder al subsidie toekende, is zo'n innovatie. De uitrol naar andere havens is hier een belangrijk criterium. Uitrolmogelijkheden naar buitenlandse delen van de Waddenzee of andere kwetsbare deltagebieden vergroot de kans op een ongesubsidieerd vervolg. Nu deze innovatie ook daadwerkelijk gebouwd wordt, heeft dit al een gunstige impact op het tempo van doorvoeren van de internationale eisen (IMO) die aan schepen gesteld worden. Verbetering van oliebestrijdingsvoorzieningen op de platen zijn ook innovaties, die het speelveld veranderen, omdat het gaat om de ontwikkeling van nieuwe apparatuur.

Duurzaamheidsverbeteringen die expliciet worden gericht op de bescherming van het specifieke karakter van de Waddenzee verdienen ondersteuning van het Waddenfonds: vogelvriendelijke verlichting, onderwaterschipreiniging ed.. Met het baggeren kunnen havens inspelen op de slibhuishouding van de Waddenzee (denk aan spuien met eb, slimmer storten of slibvaren, werken met het principe van doorstroomhavens).

Ondersteuning van algemene voorzieningen vormen een Cross-over met het thema Energie. Het gaat om de introductie van schone en groene brandstoffen en afvalstromen gebruiken als grondstof voor andere producten.

Technische maatregelen specifiek gericht op het karakter van de Waddenzee

- Vogelvriendelijke verlichting en duisternis op zee
- Onderwaterschipreiniging
- Oliebestrijding
- ....

Duurzamer baggeren

- Spuien en baggeren
- Havenvorm en baggeren (inclusief havenvorm)
- Slibvaren
- Vorm onderwater bodem
- Slimmere stortstrategie
- Slib als grondstof voor andere toepassingen
- Vaargeulbeheer
- ....

Algemene voorzieningen in de haven

- LNG
- Walstroom
- Toepassing BioLNG
- Circulair maken van afvalstromen
- ....

Kijkend naar de kosten van dit type projecten is veel te bereiken met zo'n €2 mln./per jaar. Als het bedrijfsleven weet dat er voor dit soort projecten in de komende 12 jaar zo'n € 25 miljoen geeft dat perspectief voor innovatie in specifieke duurzame havenontwikkeling voor kwetsbare deltagebieden.

3 Havenontwikkeling hand in hand laten gaan met natuurontwikkeling

Alle zeehavens hebben een opgave om een verantwoord milieubeleid te voeren, maar de Waddenzee vraagt een extra natuuropgave die ver uitstijgt boven die van andere havens. Om positief met deze opgaven om te gaan is, met de stichting Ecoshape een programma Building with Nature Waddenzeehavens ontwikkeld voor natuurontwikkeling en baggeren. De Waddenzeehavens zullen de leerervaringen uit de individuele projecten met elkaar delen.

Voor natuurontwikkeling gaat het vaak om grote veelomvattende projecten, met langjarige voorbereiding- en uitvoeringstermijnen. Zo kan de havenvorm van Den Helder zodanig worden aangepast dat er ruimte voor offshore wind komt en tegelijk de natuur van het hele Balgzandgebied verbeterd. De havenvorm stuurt het stromingspatroon vanuit het Marsdiep richting Balgzand en er komt een eind aan de huidige negatieve trend van verzanding op de platen en kwelderafslag. Er komen meer en grotere kwelders, meer variatie op de platen en een vismigratierivier van 3-8 km in de kop van Noord Holland. In het Eems-estuarium liggen grote opgaven om de natuur te herstellen.

Natuur in havens en op havenbedrijventerreinen kan vlot ter hand genomen worden. Daar kan men met tijdelijke natuur werken en in een aantal gevallen zijn ook permanente oplossingen mogelijk. Ook materiaal gebruik in het 'natte' deel van de haven biedt kansen.

Het geheel moet komen in een programma Building with Nature Waddenzeehavens met een aantal grote integrale projecten. Het zou goed zijn om deze projecten te combineren met natuur en waterveiligheid projecten in de omgeving van havens (Cross overs). Op die manier ontstaan stevige natuurprojecten die ook grote ecologische robuustheid rond havengebieden genereren.

Delfzijl

- Marconi Buitendijks
- Omlegging spui en zoet-zout overgang
- Verwerking slib in dijken

Eemshaven

- Dijk Eemshaven Delfzijl → Dubbele kering / wisselpolder
- Kleirijperij

Lauwersoog

- Building with Nature oplossing voor open houden vaargeul en keuze van de havenvorm

Harlingen

- Slibmotor Koehoal

Den Oever

- Toeristisch transferium en visafslag voor toeristisch medegebruik

Den Helder

- Doorstroomhaven → reductie baggerbezwaar
- Havenontwikkeling → gevarieerd Balgzand en vismigratierivier

Vaargeulbeheer

- Evaluatie stortstrategie
Samenwerking met RWS in onderzoek Kaderrichtlijn Water

Overige havens:

- Kikkertgat
- Noordpolderzijl

Natuur in en om havens

- Natuur op haven bedrijventerreinen
- Materiaalgebruik (Ecoacades, rijke dijken ed.)

Ecoshape heeft een programma voor de kennisontwikkeling via leren door doen opgezet, dat een beroep op het Waddendfonds doet van ca €1,5-2 miljoen. De realisatie van de Building with Nature projecten gezamenlijk belopen ca. €35 miljoen. De Raad beveelt aan om andere natuurprojecten uit het thema Natuur aan te laten sluiten bij de Building with Nature Waddenzeehaven projecten. Daarmee kan dit onderdeel verdubbelen, zodat enkele grote klappers ontstaan. Denk daarbij aan omgeving Dollart – Eemshaven in relatie tot Marconi en het Balgzandgebied – Wieringen in relatie tot haven Den Helder. Daar zetten de programma Waddenzeehavens in op herstel op systeemniveau, met name bij het Eems-estuarium en het Balgzand.

Totaal benodigd voor een programma Waddenzeehavens

Voor de drie deelprogramma's voor de looptijd van het totale Waddenfond is uitgegaan van €100 miljoen. Dit bedrag is als volgt verdeeld: specialisatie 40 + duurzaam havenbedrijf 25 + Building with Nature 35 = €100 miljoen. Het voorstel is om building with nature te verrijken met aangrenzende natuur projecten van €35 miljoen uit het natuurthema (cross-over), zodat er voor €70 miljoen voor natuurprojecten bij havens beschikbaar is.